

A társadalmi-kulturális értékek lehetséges tükröződései a környező országok kereskedelmi és iparkamarai etikai kódexeiben

Halász Győző Mihály

DOI: 10.14267/VILPOL2026.02.07

A gazdasági tevékenység etikai megítélése nem új keletű kérdés: az ókori gondolkodástól a modern piacgazdaságig visszatérően felmerül, hol húzódnak a tisztességes értékteremtés határai. A kereskedelmi és iparkamarák etikai kódexei ebben a folyamatban különös jelentőséggel bírnak, mert egyszerre rögzítenek elvárásokat és közvetítenek vállalkozói etoszt. A tanulmány a környező országok kamarai etikai dokumentumait hasonlítja össze, azt vizsgálva, hogy a normák tematikája és formalizáltsága miként tükrözheti az eltérő intézményi, gazdasági és kulturális sajátosságokat.

Bevezetés

A gazdasági tevékenység etikai megítélése nem a modern piacgazdaság terméke, hanem már az ókori civilizációk gondolkodásában is megjelent. Az államról, a társadalomról és az igazságságosságról szóló korai reflexiók – különösen az ókori bölcsességi irodalomban és politikai filozófiában – kiterjedtek a gazdasági életre is, azon belül pedig arra a kérdésre, hogy a termelés, az értékteremtés és a csere folyamatai során a gazdasági szereplők viselkedése mikor tekinthető helyesnek, illetve mikor válik etikailag kifogásolhatóvá, sőt még az is képbe került, hogy mely területekből érényes meggazdagodni [1]. Már ezekben a korai gondolati keretekben is megjelent az igény arra, hogy a termelők ne éljenek vissza erőfölényükkel, tisztességesen árazzanak, ne vezessék félre a fogyasztókat, és a gazdasági interakciók ne pusztán hatékonysági, hanem erkölcsi szempontból is értékelhetőek legyenek. A későbbi piacgazdasági gondolkodás ezt az etikai dimenziót új kontextusba helyezte. A neoklasszikus közgazdasági megközelítésekben megjelenő „a fogyasztó a király” elv arra utal, hogy versenyző piacokon a termelők mozgástere korlátozott: nem ők diktálják a feltételeket, hanem alkalmazkodnak a kereslethez, a piaci árakhoz és a verseny által kikényszerített szabályokhoz. Ugyanakkor a gazdasági gyakorlat soha nem felelt meg teljes mértékben a tökéletes verseny idealizált modelljének. A piaci koncentráció, az információs aszimmetriák, valamint a gazdasági és politikai érdekek összefonódása újra és újra felveti az etikai korlátok szükségességét, különösen ott, ahol a piaci szereplőknek lehetőségük van visszaélni gazdasági súlyukkal vagy információs előnyükkel.

Ebben a kontextusban nyernek sajátos jelentőséget a kereskedelmi és iparkamarák. A modern államok keretein belül ezek az intézmények elsősorban érdekképviselői funkciót töltenek be: a vállalkozók érdekeinek artikulálását, a gazdasági környezet alakításában való részvételt, valamint a szabályozási folyamatokhoz való hozzászólást. Ugyanakkor a kamarai tevékenység nem merül ki a lobbizásban és az érdekérvényesítésben. A kamarák – implicit vagy explicit módon – normatív szerepet is betöltenek, amikor megfogalmazzák, hogy milyen magatartást tartanak kívánatosnak a vállalkozói közösségen belül, és milyen viselkedési minták felelnek meg az általuk elképzelt „jó” vagy „ideális” vállalkozói habitusnak. Az etikai kódexek és magatartási irányelvek ebben az értelemben nem pusztán technikai szabályrendszerek, hanem a vállalkozói értékteremtés ethosának lenyomatai. Kifejezik azt az ideáltipikus elképzelést, amely szerint a vállalkozó miként viszonyul a fogyasztókhoz, a beszállítókhoz, a versenytársakhoz és tágabb értelemben a társadalmi környezethez; hogyan kezeli azokat a helyzeteket, amelyek rövid távon nyereszkesedésre adnának lehetőséget; és miként tartózkodik attól, hogy piaci erejével vagy információs előnyével visszaéljen. Az etikai normák így egyszerre szolgálnak orientációs pontként és aspirációs mérceként: nemcsak a minimálisan elvárt magatartást rögzítik, hanem egy magasabb erkölcsi szint felé való elmozdulást is ösztönözhetnek.

A normatív elvek időtállósága és a konkrét történeti-társadalmi helyzetekhez való alkalmazhatóság közötti feszültség kérdését filozófiai szinten Hans-Georg Gadamer is említi *Igazság és módszer* című művében:

„Az emberek számára nemcsak arra van szükség, hogy tévedhetetlenül állást foglaljunk a végső kérdésekben, hanem arra is, hogy legyen érzékünk az itt és most teendő lehetséges és helyes iránt. Úgy gondolom, hogy aki filozofál, annak különösen tudatában kell lennie annak a feszültségnek, amely saját igénye és az őt környező valóság közt áll fenn.” [2]

Ez a gondolat különösen termékeny értelmezési keretet kínál a kereskedelmi és iparkamarák etikai kódexeinek vizsgálatához. Ezek a dokumentumok ugyanis egyszerre törekednek arra, hogy általános, időtálló erkölcsi elveket fogalmazzanak meg, és arra, hogy a vállalkozók számára konkrét gazdasági és társadalmi helyzetekben is orientációt nyújtsanak. Az etikai kódexek ebben az értelemben nem absztrakt erkölcsfilozófiai rendszerek, hanem olyan normatív iránytűk, amelyek az „örökérvényű” értékeket az adott ország intézményi, gazdasági és kulturális kontextusában igyekeznek alkalmazhatóvá tenni. A jelen tanulmány ebből a feszültségből kiindulva vizsgálja, hogy a különböző országok kamarai etikai kódexeiben milyen hangsúlyok jelennek meg, és ezek miként kapcsolódnak az adott nemzeti és kulturális sajátosságokhoz.

Kutatási kérdés és módszertani megközelítés

A jelen kutatás célja annak feltárása, hogy a vizsgált országok kereskedelmi és iparkamarái által megfogalmazott etikai kódexek és etikai iránymutatások milyen hangsúlyokat jelenítenek meg, valamint, hogy az egyes dokumentumok milyen mértékben formalizáltak. A kutatás központi kérdése arra irányul, hogy az etikai kódexek elsősorban milyen normatív területekre fő-

kuszálnak és ez hogyan tükröződik a kifejezések használatában. A kutatás további célkitűzése annak vizsgálata, hogy az etikai kódexekben azonosítható hangsúlyok és tematikus eltolódások összefüggésbe hozhatók-e az adott országok gazdasági, intézményi és kulturális sajátosságaival. Ennek keretében a tanulmány arra keresi a választ, hogy az egyes dokumentumokban megjelenő normák és elvárások mennyiben tükrözik az adott nemzeti vállalkozói kultúra jellegzetességeit, valamint, hogy a korábbi gazdaságkultúrális és társadalomtudományi kutatások kínálnak-e értelmezési keretet ezeknek a különbségeknek a magyarázatához. A vizsgálat empirikus alapját a szlovák, magyar, szlovén, lengyel és német kereskedelmi és iparkamarák által közzétett etikai kódexek és etikai iránymutatások alkotják. Egyes országok esetében nem egyetlen dokumentum, hanem több, eltérő célcsoportokra vagy gazdasági helyzetekre vonatkozó iránymutatás is rendelkezésre áll. Ezekben az esetekben a kutatás kijelöl egy funkcionálisan alapidokumentumnak tekinthető etikai kódexet az országok közötti összehasonlítás érdekében. Kivétel ez alól a szlovén eset, ahol két dokumentum van, az etikai kódex és egy vállalati integritásról szóló dokumentum.

A módszertani megközelítés középpontjában számítógépes szövegelemzés áll. Az etikai kódexek összehasonlító vizsgálata a Voyant Tools szövegelemző program alkalmazásával történt, amely a digitális bölcsészetben és a társadalomtudományi szövegelemzésben elterjedt eszköz a dokumentumok tematikus és kontextuális feltérképezésére. A módszer lehetővé teszi a kulcskifejezések gyakoriságának vizsgálatát, valamint annak elemzését, hogy az egyes fogalmak milyen szövegkörnyezetben és milyen hangsúllyal jelennek meg a dokumentumokban. Az országok közötti összehasonlíthatóság biztosítása érdekében a dokumentumok egységes pivot nyelvre (angol nyelv) kerültek lefordításra a DeepL nevű AI fordító program segítségével. Kivétel ez alól a szlovák nyelvű etikai kódex, mert itt a hivatalos angol nyelvű változat szolgált a vizsgálat alapjául, míg a többi dokumentum az adott nemzeti nyelvről lett lefordítva. A fordítás során egységes terminológiai megfeleltetésre törekedtünk, különösen a vizsgálat szempontjából releváns kulcskifejezések esetében. A szövegelemzés során ezeknek a kifejezéseknek nem csupán a gyakoriságát, hanem a konkrét szövegkörnyezetét is vizsgáltuk annak érdekében, hogy a normatív tartalom pontos értelmezése biztosított legyen. A kvantitatív szövegelemzési eredményeket kvalitatív értelmezés egészíti ki. A tanulmány a feltárt hangsúlyokat és tematikus mintázatokat a vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalom fényében értelmezi, különös tekintettel azokra a kutatásokra, amelyek az üzleti kultúra, a gazdasági etika és az intézményi környezet országokénti különbségeit vizsgálják. A tanulmány végső célja nem csupán a kutatási kérdések megválaszolása, hanem gyakorlati következtetések levonása is. Ennek keretében a vizsgálat eredményei alapján javaslatokat fogalmaz meg a döntéshozók számára arra vonatkozóan, hogy a gazdaságetikai és erkölcsi normák fejlesztése milyen irányokban erősíthető tovább, különös tekintettel a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara jövőbeli etikai iránymutatásaira.

Miért van szükség etikai kódexekre?

Az etikai kódexek a modern szervezeti és ágazati önszabályozás egyik legelterjedtebb eszközei. Jogi értelemben többnyire nem klasszikus, kikényszeríthető ún. „hard law” normák, hanem a szabályozás olyan köztes formái, amelyek normatív elvárásokat rögzítenek, viselkedési standardokat jelölnek ki, és az intézményi megoldástól függően különböző mértékben kapcsolódhatnak szankciókhoz, fegyelmi eljárásokhoz vagy reputációs következményekhez. E dokumentumok ezért gyakran a „soft law” jelenségkörébe illeszkednek: képesek viselkedést befolyásolni anélkül, hogy jogszabályként közvetlen kényszerrel érvényesülnek [3]. A szakirodalom szerint az etikai kódexek több, egymást kiegészítő funkciót tölthetnek be. Egyrészt orientációs eszközként működnek: egy szervezet vagy szakmai közösség tagjai számára rögzítik, milyen magatartás tekinthető elfogadhatónak, és hol húzódnak a tiltott, illetve kockázatos gyakorlatok határai. Másrészt reputációs és legitimációs szerepük is van: jelzik a piac, a fogyasztók és a nyilvánosság felé, hogy az adott közösség mely értékek mellett köteleződik el. Harmadrészt a kódexek az intézményi önszabályozás részeként fogyasztóvédelmi és piacfelügyeleti célokat is szolgálhatnak, különösen olyan területeken, ahol a jogi szabályozás lassan követi a piaci innovációt vagy a határon átnyúló tevékenységeket [4].

Ugyanakkor az etikai kódexek tényleges hatásossága a nemzetközi kutatások alapján nem magától értetődő. Kaptein és Schwartz átfogó áttekintése hangsúlyozza, hogy a kódexek hatására vonatkozó empirikus eredmények ellentmondásosak, részben eltérő definíciók, eltérő mérési módszerek és az implementáció minőségbeli különbségei miatt. A kódexek „léte” önmagában ritkán bizonyíték: döntő, hogy mennyire integrálódik a szervezeti folyamatokba (például képzés vagy vezetői példamutatás), van-e bejelentési csatorna, és érvényesülnek-e következmények [5]. Ezt támasztják alá más kérdőíves vizsgálatok is, amelyek szerint a kódexek hatása szituáció- és megoldásfüggő: bizonyos konkrét elemek erősíthetik a kódexek normakövető hatását, míg pusztán deklaratív, végrehajtási mechanizmus nélküli kódexek esetén a hatás gyakran gyenge vagy inkonzisztens. Az ágazati és szakmai önszabályozás körében a kódexek szerepe tovább árnyalható. Egyes elemzések arra figyelmeztetnek, hogy a kódexek nem tekinthetők automatikus megoldásnak: megfelelő intézményi keretek, transzparens ellenőrzés és a szereplők bevonása nélkül fennáll a kockázat, hogy inkább kommunikációs eszközzé válnak, mintsem tényleges viselkedésformáló normává. A szakirodalom ezért jellemzően abba az irányba mutat, hogy a kódexeket célszerű olyan intézményi konstrukcióként értelmezni, amelyek egyszerre hordoznak normatív elvárást és végrehajtási logikát: a szöveg tartalma mellett legalább ilyen fontos, hogy milyen eljárások, ösztönzők és szankciók kapcsolódnak hozzájuk [6]. E tanulságok közvetlenül relevánsak a kereskedelmi és iparkamarák etikai dokumentumainak vizsgálatakor. A kamarai etikai kódexek egyszerre jelenhetnek meg a vállalkozói közösség önleírásaként (milyen a „jó” vállalkozó), a piaci tisztesség minimum-standardjaként, valamint az adott ország intézményi kockázataira adott válaszként. A jelen kutatás ezért a dokumentumok összehasonlításakor nem csupán a tematikus hangsúlyokra koncentrálna, hanem arra is, hogy mennyire formalizált a szabályozási logika (eljárások, bejelentés, szankciók, intézményi felelősség), és ezek a mintázatok miként értelmezhetők az eltérő kulturális és intézményi kontextusok fényében.

Etikai kódexek összehasonlító szövegelemzése

Az összehasonlító elemzés első lépéseként a teljes korpusz (a hét vizsgált dokumentum) alapján kijelöltük azokat a kulcskifejezéseket, amelyek a Voyant Tools által jelzett gyakorisági és relevancia-mintázatok szerint a szövegek értelmezéséhez érdemben hozzájárulhatnak. A kezdeti kulcsszólistát egységesítettük (különösen az ethics/ethical variánsok összevonásával), így végül kilenc, a korpuszban visszatérően megjelenő és összehasonlításra alkalmas kifejezést vizsgáltunk. Az 1. táblázat ezek dokumentumonkénti frekvenciáját mutatja egy 0–3-as ordinális skálán: a 0 érték azt jelzi, hogy az adott kifejezés nem fordul elő a dokumentumban, míg a 3 érték azt, hogy kifejezetten gyakori, és az adott szövegben hangsúlyos tematikus elemnek tekinthető. Az 1 és 2 köztes értékek a ritkább, illetve mérsékelten gyakori előfordulást jelölik. A frekvenciamintázatok egyenlőtlen eloszlása módszertanilag értelmezhető: a vizsgált etikai dokumentumok hossza, részletezettsége és formalizáltsága eltérő, amely önmagában is befolyásolja a kulcskifejezések előfordulási gyakoriságát. Másképp fogalmazva, egy rövidebb, inkább értéknylatkozatos jellegű iránymutatás szükségszerűen kevesebb “mérhető” nyelvi jelet fog produkálni, mint egy hosszabb, eljárásokat és szervezeti szerepköröket (például felügyeletet, vezetői felelősséget vagy javadalmazási kérdéseket) is részletesen tárgyaló dokumentum. Ennek ellenére a táblázat hasznos kiindulópontot ad a korpusz összehasonlításához, mert megmutatja, hogy a kiválasztott kulcskifejezések mely dokumentumokban jelennek meg hangsúlyosan, és hol maradnak periférikusak vagy hiányoznak. A következő lépésben ezért a pusztán frekvenciaértékek mellett a kifejezések szöveggörnyezetének vizsgálata szükséges annak eldöntéséhez, hogy az előfordulások milyen normatív funkciót töltenek be.

1. táblázat: A corpus kulcskifejezéseinek frekvenciája

Kifejezések	CZ	DE	HU	PL	SK	SLO_1	SLO_2
management	0	0	1	1	0	2	3
supervisory	0	0	1	0	0	2	3
business	1	2	2	1	3	2	2
information	1	1	2	2	0	1	3
integrity	0	0	0	0	0	3	1
ethic	1	1	3	1	0	1	0
shareholders	0	0	0	1	0	0	3
professional	1	0	2	0	1	2	2
remuneration	1	0	0	1	0	0	3

Forrás: saját szerkesztés

A 2. táblázat értelmezése érdekében a kulcskifejezések pusztán előfordulási gyakorisága mellett azok normatív szövegkörnyezetét is vizsgáltuk. A kontextuselemzéshez három, a kamarai etikai dokumentumokban tipikusan megjelenő kategóriát különítettünk el. Érték (É) kategóriába soroltuk azokat az előfordulásokat, amelyek alapelveket, kívánatos viselkedési attitűdöket és orientációs normákat fogalmazznak meg. Tiltás (T) jelölést kaptak azok a szöveghelyek, amelyek kifejezett magatartási korlátokat, elutasított gyakorlatokat vagy negatív normákat rögzítenek. Végül pedig az eljárás/végrehajtás (E) kategória azokat a részeket jelöli, ahol a dokumentum intézményi működési rendet, felelősségi köröket, bejelentési és jogorvoslati mechanizmusokat, illetve szankcionálási vagy kontrollfolyamatokat határoz meg. Ismét láthatóvá válik számunkra, hogy a normatív kontextusok megoszlását számottevően befolyásolják a dokumentumok terjedelmei és formalizáltsági fokai. A rövidebb, inkább deklaratív jellegű iránymutatások esetében az É kategória dominanciája értelemszerűen erősebb, míg a részletesebb, szervezeti szerepköröket és eljárásokat is rögzítő dokumentumokban az E elemek hangsúlyosabban jelennek meg. Ezzel együtt a táblázat arra is rávilágít, hogy a kulcskifejezések nem egységesen fordulnak elő: több esetben egyes fogalmak teljesen hiányoznak adott dokumentumokból, ami önmagában is a tematikus fókuszok eltérésére utal. Ugyanakkor jól kirajzolódni látszik egy általános trend, miszerint a vizsgált kamarai etikai dokumentumok normatív „hangnemét” alapvetően az értékorientált (É) és a végrehajtási/eljárási (E) elemek adják, míg a kifejezett tilalmak (T) jellemzően célzottan, konkrét kockázati helyzetekhez kapcsolódva jelennek meg. Ez a mintázat összhangban áll az etikai kódexek funkciójával: egyszerre kívánnak orientációt adni a kívánatos vállalkozói magatartásról, és különböző mértékben intézményesített keretet biztosítani az elvárások érvényesítéséhez.

2. táblázat: A corpus kulcskifejezéseinek normatív kontextusa

Kifejezések	CZ	DE	HU	PL	SK	SLO_1	SLO_2
management	-	-	T + E	É + E	-	É + E	É + E
supervisory	-	-	E	-	-	É + E	É + E
business	É	É	É + E	É	É	É + E	É
information	É + T	É	E + T	E + T	-	E + T	É + E
integrity	-	-	-	-	-	É + E	É
ethic	E	É	E	E	-	E	-
shareholders	-	-	-	É + E	-	-	É + E
professional	É	-	É	-	É	É + E	É
remuneration	É	-	-	É + E	-	-	É + E

Forrás: saját szerkesztés

A kétlépcsős összehasonlító vizsgálat egyszerre mutatta meg a kamarai etikai dokumentumok közös tematikus minimumát és azokat az eltéréseket, amelyek a terjedelemből, formalizáltságából és szabályozási filozófiából adódnak. Ugyanakkor ezen összevetés szükségszerűen aggregált képet ad: a számok és a kódolt kontextusok mögött országonként eltérő intézményi háttér, vállalkozói kultúra és szabályozási hagyomány húzódhat meg, továbbá egyes országok esetében a releváns etikai tartalom több dokumentumba is tagolódhat. Éppen ezért a következő részben az összehasonlító eredményekre építve, országonkénti elemzéssel haladunk tovább. Ennek során minden ország dokumentumát egységes szempontrendszer szerint vizsgáljuk. Pontosabban azt nézzük, hogy mely tematikus hangsúlyok dominálnak, milyen mértékű a formalizáltság és milyen végrehajtási mechanizmusok azonosíthatók, valamint az egyes kulcstémák milyen normatív logikában jelennek meg és a feltárt mintázatokat röviden összekapcsoljuk az adott nemzeti kontextusra vonatkozó releváns kulturális és intézményi magyarázó tényezőkkel.

Országok egyedi elemzései

A cseh esettanulmány alapját a Cseh Köztársaság Kereskedelmi és Iparkamara tagjai számára kiadott etikai kódex angol nyelvre fordított szövegváltozata adta. A dokumentum rövid, hat cikkelyre tagolt, preambulummal indul, és a kamarai tagságot egy erős üzleti közösséghez tartozásként értelmezi. A tagok elköteleződését a vonatkozó jogszabályok, belső standardok, szerződéses kötelezettségek és jó, elfogadott gyakorlat betartásához köti. A tematikus hangsúlyok közül kiemelkedik a piaci tisztesség és a tisztességes verseny normája, konkrétan nevesít tiltott/elfogadhatatlan gyakorlatokat, például megtévesztő reklám, információ jogellenes megszerzése vagy visszaélészerű használata, megvesztegetés, ármegállapodások, és ezeket a piac többi szereplőjének sérelméhez kapcsolja. Emellett hangsúlyos a transzparencia az üzleti kommunikációban. A kódex elvárja az objektív, tényalapú tájékoztatást, a korlátok és kockázatok jelzését, valamint a díjazás és a szolgáltatástartalom világos kommunikációját is. A kódex a teljesíthetőséghez igazított kötelezettségvállalást és az etikailag/jogilag kifogásolható megbízások visszautasítását rögzíti, más cikkelyek pedig a közösségi reputáció, az összeférhetlenség elkerülése és a pozícióval való visszaélés tilalma köré szervezik a vállalkozói ethoszt. A formalizáltság szintje összességében közepes. A kódex jól strukturált, normatív kijelentésekkel dolgozik, és több ponton konkrét példákat ad a tisztességtelen piaci magatartásokra. Ugyanakkor a hazai kamarai szabályozáshoz képest itt kevesebb az eljárásjogi elem. A dokumentum nem bont ki részletes etikai eljárásrendet vagy szankciókatalógust, hanem inkább érték- és magatartási normákat rögzít. A kódex megvalósítási dimenziója elsősorban reputációs-ön szabályozó logikában jelenik meg. A kamarai tagság és az etikai elköteleződés láthatóvá tehető a kamarai logó használatával, továbbá a kódexet elfogadó vállalkozások nyilvános listájába kerüléssel. Megsértés esetén pedig a logó használati feltételeinek megszegésére hivatkozva megfelelő kamarai intézkedés indulhat a belső szabályok alapján. A cseh nemzeti kontextus felől több, a szakirodalomban tárgyalt tényező is értelmezési keretet adhat a fenti mintázatokhoz. A posztkommunista országok etikai standardjainak alakulását tárgyaló munkák arra utalnak, hogy a formális intézmények és a normák közös fejlődése a KKE régióban tartósan napirenden maradt és ez

a kamarai önszabályozás fókuszait is befolyásolhatja [7]. A kulturális-értékorientáció felől további magyarázó tényező lehet Csehország erősen szekularizált jellege. A World Values Survey kulturális térképe Csehországot jellemzően a magasabb szekuláris-rationális értékorientációjú társadalmak közé sorolja, ami összhangban állhat azzal, hogy a kamarai etikai kódex inkább a professzionalizmus-jogkövetés-korrekt piaci gyakorlat nyelvén, és kevésbé moralizáló vagy vallási kontextusban beszél az etikáról [8].

A német alapot egy ipar- és kereskedelmi kamara inkább erkölcsi kiáltványra hasonlító szövege adja, amely a „Leitbild des Ehrbaren Kaufmanns” (a tisztességes kereskedő eszménye) címet viseli. A vizsgált szöveg nem klasszikus értelemben vett etikai kódex, hanem értéorientált vállalkozói ethosz leírása, amely a kamarai önértelmezéshez illeszkedő normatív keretet kínál. A dokumentum központi tematikája a társadalmi felelősségvállalás és a hosszú távú értékteljesítés. A szöveg kifejezetten amellett érvel, hogy ez nem modern találmány, hanem történetileg is jelen lévő vállalkozói felelősségforma. A jó üzlet olyan gyakorlat, amely éjszaka is nyugodt alvást tesz lehetővé. A történeti legitimitációt a 12. századi itáliai és északnémet kereskedővárosokra vezeti vissza, és a mintaképet olyan vállalkozói önképként mutatja be, amely egyszerre felelős a vállalkozás fennmaradásáért és a társadalmi környezetért. A hangsúlyok ezen belül négy jól elkülöníthető csomópont köré rendeződnek.

- **Kompetencia és mértékletesség:** A rövid távú profitmaximalizálás helyett a hosszú távú vállalati siker, kereskedői erények és felelős működés, mint érték.
- **Munkavállalói viszonyok:** A vállalkozói felelősség kulcsa az alkalmazottakhoz fűződő jó kapcsolat, ez az elégedettség a siker előfeltétele.
- **Piaci kapcsolatok és egyenlő bánásmód:** Tisztességes viszony a vevőkkel, üzleti partnerekkel, de még a versenytársakkal szemben is.
- **Társadalmi beágyazottság és reputáció:** A szöveg a társadalom szerepét a vállalkozás működésének feltételeként írja le, és a vállalati jó hírnév gazdasági jelentőségét külön is kiemeli.

A felelősségvállalás jelenkori kontextusa a globalizáció, a világszintű információáramlás és az imázsépítés kontextusában történik, példaként jelenik meg a „Made in Germany” minőségjelzés, az oktatás és szociális projektek támogatása, illetve a vállalati magatartási kódexek, alapítványok és közösségi szerepvállalás gyakorlata. A szöveg formalizáltsága alacsony: nem tartalmaz definíciókat, eljárási szabályokat, etikai bizottságot, panaszkezelési vagy szankciórendszert. A normatív tartalom alapvetően érték- és erényalapú, a vállalkozói szerepet, mint ideáltípust írja le és a kívánatos magatartást reputációs és hosszú távú sikerlogikával kapcsolja össze. A kulcstémák motivációs és identitás-képző narratívaként jelennek meg. A vállalkozó felelős szereplő, aki a munkavállalókkal, partnerekkel és a társadalommal való korrekt viszonyt nem külső kényszerként, hanem a siker feltételeként önmagáévá teszi. E logika közel áll ahhoz, ami a német vállalkozói ethosz értelmezésében gyakran előkerül: a szociális piacgazdaság és az ordoliberalizmus hagyománya. A verseny rendjének, a jogállami kereteknek és a fair játéksza-

bályoknak a hangsúlya olyan normatív környezetet teremt, amelyben a tisztességes piaci magatartás és a társadalmi felelősség összekapcsolható a hosszú távú stabilitással és a kiemelkedő reputációval [9]. A szociális piacgazdaság keretében kiemelt szerepet kapnak a kkv-k és családi vállalkozások is, ami illeszkedik ahhoz a narratívához, amelyben a vállalkozó közösségi felelősséggel bíró szereplőként jelenik meg [10]. A tisztességes kereskedő eszménye inkább önkéntes, értékelt hivatkozási keret, mintsem tételesen kikényszeríthető pozitív normakatalógus.

A magyar esettanulmány alapját a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara és a területi kamarák Etikai Kódexe adja, amely sajátosságaiban markánsan eltér több, a régióban vizsgált kamarai dokumentumtól. A kódex kifejezett törvényi felhatalmazáshoz kötött, és deklarált célja, hogy a kamarák etikai bizottságai számára alkalmazható, a tisztességes piaci magatartást keretező normarendszert biztosítson. A szöveg maga is hivatkozik arra, hogy az etikai szabályzat kidolgozása a gazdasági kamarákról szóló 1999. évi CXXI. törvény kamarai feladatköréhez kapcsolódik, ami a dokumentum egészét kvázi-jogszabályi szerkezet felé tolja. A magyar kódex tematikája alapvetően a tisztességes piaci magatartás intézményesítésére épül. Általános vállalkozói elvárásokat fogalmaz meg, majd ezt részletes, magatartási szabályokkal bontja ki a szerződéses teljesítés, tájékoztatás, reklám/PR, fogyasztóvédelem, munkaerőpiaci verseny, jogértelmezés és piaci erőfölénnyel való visszaélés tipikus helyzeteire. A dokumentum emellett külön blokkban szabályozza a kamarai tagsággal a társadalmi nyilvánosság előtti megszólalás normáit, valamint az MKIK és területi kamarák választott tisztségviselőire irányadó etikai követelményeket. A magyar kódex a korpuszon belül kifejezetten erős formalizáltságú. Paragrafusokra tagolt, értelmezési-alkalmazási szabályokat rögzít, és nemcsak elveket, hanem intézményesített végrehajtási keretet is ad. A kódex külön fejezetben meghatározza az etikátlan magatartás szankcióit, továbbá rögzíti a nyilvánosságra hozatal csatornáit. A szakirodalomban tárgyalt tényezővel is értelmezhető, amelyek a poszt-socialista gazdasági átmenet és a bizalmi–intézményi környezet sajátosságait emelik ki. Sneider amellett érvel, hogy a rendszerváltást követően a politikai-gazdasági modellek és az üzleti értékek körül hosszabb ideig fennálló bizonytalanság és normakonfliktus indokoltá teszi az üzleti etika erősebb intézményesítését; ebből a nézőpontból a magyar kamarai kódex részletessége a játékszabályok stabilizálására irányuló törekvésként olvasható [11]. Kornai a piaci működés alapjaként kezeli a szerződéses kapcsolatok és a bizalom kérdését. Ezen keretben a magyar kódex kifejezetten szerződés- és teljesítésközpontú normái úgy értelmezhetők, mint a tranzakciós biztonságot és a bizalomépítést célzó normatív válaszok [12]. Összességében a magyar dokumentum a korpuszon belül erősen formalizált etikai szabályozásként írható le, a tisztességes piaci magatartás elveit nemcsak deklarálja, hanem részletes tilalmi-előíró szabályokba és eljárási-szankciós keretbe ágyazza, amely a kamarai intézményrendszer alkalmazó szerepét is kifejezetten kijelöli.

A lengyel esettanulmány alapját képező dokumentumot a lengyel Kamara megbízásából egy alapítvány dolgozta ki, a londoni Institute of Business Ethics anyagaira támaszkodva. A szöveg szerkezete kifejezetten az érintetti körökre koncentrál. A preambulumban követően külön fejezetekben tárgyalja a vállalkozás ügyfelekkel, részvényesekkel/befektetőkkel, munkavállalókkal, versenytársakkal, állami és helyi közösségekkel, valamint a természeti környezettel kapcsolatos

felelősségi köreit. Ezen felül önálló blokkban jelenik meg a politika és az üzlet viszonya, a közbeszerzés, valamint a nemzetközi üzleti tevékenységek etikája, végül pedig egy rövid végrehajtási rész zárja a dokumentumot. A lengyel etikai kódex súlypontja a vállalkozói magatartást a piacgazdaság stabilitásához és a vállalkozói kultúra kialakulásához kapcsolja. A preambulumban rögzíti, hogy a piacgazdaság felépítése együtt jár az etikai elvek és a vállalkozói kultúra követésének szükségességével. A kódex hitet tesz amellett, hogy az őszinteség és a megbízhatóság a tartós siker és a bizalom előfeltétele, a reputáció pedig a vállalat egyik legfontosabb vagyoneleme.

A konkrét szabályozási tartalomban négy erős tematika rajzolódik ki:

- fogyasztóvédelem és tisztességes tájékoztatás (termékbiztonság, marketingjogsértések elkerülése, üzleti titok és ügyfél-információ védelme),
- munkahelyi méltóság és HR-etika (diszkrimináció tilalma, biztonságos munkakörnyezet, zaklatási zéró tolerancia, egészségügyi adatok védelme és a nyugdíj előtt állók iránti külön felelősség),
- korrupciós és összeférhetlenségi kockázatok kezelése (ajándékozás korlátai, közbeszerzési befolyásolás tilalma, menedzsmentpozíciók érdekeltségeinek és családi kapcsolódásainak transzparenciája),
- környezeti felelősség (környezeti hatásvizsgálat, rendszeres felülvizsgálatok, standardokhoz kötött működés, közösségi tájékoztatás).

A lengyel dokumentum a korpuszon belül közepesen magas formalizáltságú. A fejezetek logikusan felépítettek, a pontok kódex-szerűen sorolják a vállalati kötelezettségvállalásokat és sok helyen tételes tiltásokat is megfogalmaznak. Ugyanakkor a magyar kamarai kódexhez képest az intézményes érvényesítésre vonatkozó részek kevésbé kidolgozottak. A dokumentum nem vezet be kamarai etikai bizottsági eljárásrendet, határidőket vagy szankciórendszert. A megvalósításra és végrehajtásra vonatkozó fejezet inkább a végrehajtás elvárását megfogalmazza, de azt nem köti egy részletes kamarai jogérvényesítési mechanizmushoz. A dokumentum normatív hangneme vegyes, az értékdimenzió legerősebben a preambulumban és a reputáció-bizalom érvelési láncokban jelenik meg, míg a tiltások az egyes érintetti csoportok kapcsán konkretizálódnak. Lengyelországban az üzleti etika már a kilencvenes évektől kezdve hangsúlyosabb kutatási terület. Zadroga szerint az 1990-es évektől számottevő érdeklődés figyelhető meg az üzleti etika iránt Lengyelországban és többféle megközelítés él egymás mellett, ugyanazokra a kérdésekre merőben különbözőek az egyes szakemberek válaszai [13]. Chrzanowski elemzése a lengyel üzleti etika és társadalmi felelősségvállalás átmeneti tapasztalataira fókuszál, és azt hangsúlyozza, hogy a terület sok tekintetben még kialakulóban van [14]. Így különösen érthető, hogy a kamarai kódex széles érintetti kört fed le, és vállalkozói kultúra építéseként tematizálja az etikát.

A **szlovák** esetben a vizsgált dokumentum nem egy klasszikus értelemben vett részletes etikai kódex, hanem a Szlovák Kereskedelmi és Iparkamara (SOPK) „A tisztességes üzleti élet alapelvei” című, rövid terjedelmű, intézményi nyilatkozat. A szöveg önmeghatározása szerint a SOPK közintézmény és küldetéséből fakadóan tagjai vállalkozói tevékenységének támogatását, érdekeik összehangolását, illetve a tisztességtelen üzleti kapcsolatoktól való védelmét szolgálja. A tematika erősen jogkövetési és intézményi fókuszú, a tisztességes vállalkozás védelmét elsősorban a közbeszerzésekben való jogszerű részvétel, valamint a tisztességes és igazságos verseny elvéhez köti. A hangsúly nem a részletes normarendszere, hanem azon van, hogy a kamarai tagság működését és reputációját fenyegető kockázatok közül kiemelten kezelje a nem átlátható magatartásokat, illetve a versenyben és közbeszerzésben való visszaélések elkerülését. A szöveg a korpuszon belül alacsony formalizáltságú. Nem tagolódik részletes normacsoportokra, nem tartalmaz tételes tiltáslistát, etikai eljárásrendet vagy részletes szankciórendszert. Ehelyett rövid, elvi állításokkal rögzíti a kamara jogi-intézményi szerepét és a kívánatos vállalkozói magatartás fő tengelyeit. Ugyanakkor a dokumentum „puha” normatív jellegét egy keményebb intézményi utalás erősíti. A SOPK szabályaira hivatkozva jelzi, hogy a tisztességes üzleti magatartás elveivel ellentétes és a kamara jó hírnevét vagy jogos érdekeit sértő cselekmények a tagság megszüntetésével, azaz kizárással is szankcionálhatók. A szlovák dokumentum logikájában a normatív tartalom főként érték- és előírásorientált, míg a tiltás inkább implicit. Különleges módon egyedi értéként jelenik meg a kamara reputációjának védelme. Tiltásként a szöveg inkább körülíró módon fogalmaz, azaz kerülendő a nem átlátható cselekedetek, illetve mindaz, ami a versenyben való részvétellel való visszaélést vagy kötelező közjogi szabályok megsértését jelenti. Az eljárási dimenzió a kamarai szerepfelfogásban jelenik meg, a SOPK elsődleges eszközként képzésekkel és szakmai konferenciákkal segíti tagjait az elvek követésében. A közbeszerzés és a verseny tisztasága, mint hangsúly jól értelmezhető a szlovák közpolitikai-intézményi környezet tükrében. Az Európai Bizottság országprofilja a szlovák közbeszerzési rendszer legnagyobb kihívásaként explicit módon a korrupciót nevezi meg, és e területet strukturális gyengeségként tárgyalja [15]. Ezt a képet erősíti az Open Data Impact esettanulmánya is, amely szerint a közbeszerzés Szlovákiában hosszú ideje kiemelten korrupció-érzékeny terület, és a 2011 utáni reformokat is ebben a kontextusban mutatja be [16]. Az OECD a magán- és közszféra érintkezési felületére fókuszálva a szlovák integritáspolitikát ismertetve ugyancsak kiemeli, hogy az üzleti környezet javítása összekapcsolódik a korrupciós lehetőségek szűkítésével, különösen olyan csomópontokban, mint a közbeszerzés [17]. Összességében a szlovák kamarai dokumentum a korpuszon belül intézményi-jogkövető karakterű. Nem a vállalkozói viselkedés részletes, élethelyzet-szintű kodifikálására törekszik, hanem a tisztességes vállalkozás védelmét a közbeszerzési és versenyjogi megfelelés, a transzparencia és a kamarai reputáció tengelyén fogalmazza meg. Ezt az irányt pedig a szlovák kontextusban a közbeszerzési korrupciós és összeférhetetlenségi kockázatokat hangsúlyozó kutatások is érdemben magyarázzák.

A **szlovén** eset sajátossága, hogy a korpuszban két, egymást kiegészítő dokumentum jelenik meg: Egy 2014-es szlovén vállalati integritási iránymutatásokat tartalmazó anyag és egy 2016-os vállalatiirányítási etikai kódex (a továbbiakban: SLO_1 és SLO_2). Mindkét szöveg hangsúlyozottan vállalatiirányítási-intézményi logikában gondolkodik, vagyis nem pusztán általános etikai jó gyakorlatokat sorol, hanem kifejezetten szervezeti szerepeket, mechanizmusokat, eljárásokat

és beszámolási kötelezettségeket rögzít. A SLO_1 kiindulópontja egy értékalapú, ugyanakkor erősen üzleti racionalitásra építő preambulum. Ebben leírják, hogy az integritás magas szintjét a jobb üzleti eredményekkel, a transzparenciával, az illegális és etikátlan viselkedéssel szembeni zéró toleranciával, illetve a menedzsment és felügyelő testületek reputációs kockázataival kapcsolja össze. A dokumentum ezt követően fogalmi apparátust épít, azaz meghatározza, mit jelentenek a konkrét kulcskifejezések és hogyan kell értelmezni azokat (pl. vállalati integritás). Ezt követően a vállalati működési kontextusban értelmezi az integritást. Mit jelent és hogyan valósuljon meg a vezetői elköteleződés, integritásstratégia, belső compliance program, motivációs mechanizmusok és további kritikus lényegi elemek. Ebben a szerkezetben az eljárási leírások a domináns forma, azaz mit kell felépíteni és hogyan kell működtetni. A SLO_2 ezzel párhuzamosan a jó vállalatirányítás intézményi kereteit formalizálja. A szöveg rögzíti a kódex célját és címzettjeit (tulajdonosok/részesedéssel rendelkezők, menedzsment, felügyelő testületek), majd kifejti a dokumentum, hogy ha egy társaság ezt választja referenciaként, akkor az éves jelentésben a vállalatirányítási nyilatkozatban köteles feltüntetni az eltéréseket és azok indokait. A formalizáltságot tovább erősíti a két szintű ajánlási rendszer (alap és haladó), amelyet a vállalat mérete és komplexitása alapján differenciál. A kódex tematikus hangsúlyai között központi a szerep- és hatáskörmegosztás (tulajdonosok-menedzsment-felügyelő testület), a transzparencia fogalmi tisztázása, a nyilvános beszámolás, a kockázatkezelés, az audit és belső kontrollrendszer, valamint a felügyelő testületi és menedzsment-gyakorlatok magasabb szakmai szintre való emelése. A szlovén dokumentumok mögötti intézményi magyarázó tényezők több irányból is megragadhatók. A SLO_1 egyik legerősebb, intézményesített eleme a biztonságos bejelentési védelemi rendszer, amelyet a szlovén jogi-szabályozási és közpolitikai diskurzus is hangsúlyos integritási eszközként kezel [18]. Összességében a szlovén esetben az etikai kódex jelleg nem elsősorban moralizáló tiltásokban, hanem intézményesített vállalati integritás- és vállalatirányítási architektúrában ragadható meg. A SLO_1 az integritás, kontroll és átvilágítás közegét ismerteti és próbálja átadni. A SLO_2 pedig a jó vállalatirányítást a „comply or explain” logikáján keresztül teszi számonkérhetővé.

Következtetések és szakpolitikai javaslatok

A tanulmány összehasonlító és országokénti elemzése alapján a kutatási kérdésre adható legpontosabb válasz az, hogy a vizsgált kamarai dokumentumok nem pusztán ugyanannak a kódexműfajnak különböző nyelvű változatai, hanem eltérő szabályozási filozófiák alapján más és más formában reagálnak ugyanazon problémakörökre. Ezek a filozófiák meghatározzák, hogy a dokumentumok milyen normatív területekre, milyen mértékben formalizáltak, és milyen logikában jelennek meg bennük a normák. A teljes korpuszt, azaz a hét vizsgált dokumentumot tekintve a domináns mintázat az etikai kódexek hangnemében leginkább az értékorientált és az előíró/eljárási elemek, míg a kifejezett tiltások tipikusan célzottan, konkrét kockázati helyzetekhez kötve jelennek meg. Ugyanakkor az országok között érdemi különbség figyelhető meg abban, hogy milyen eszközzel kívánják elérni ugyanazt az alapcél, a tisztességes, kiszámítható és hosszú távon fenntartható üzleti magatartás erősítését. A vizsgált példák alapján három, jól elkülöníthető „ideáltípus” rajzolódik ki.

- **Érték- és ethosz-központú**, alacsony formalizáltságú megközelítés, ahol az etika elsősorban vállalkozói identitás és társadalmi beágyazottság formájában kerül artikulálásra.
- **Rendszer- és intézményépítő**, erősen eljárásjogi megközelítés, ahol az etika a vállalatirányítás, kontroll, kockázatkezelés, megfelelés és beszámoltathatóság architektúrájává válik.
- **Szabály- és fegyelmi jellegű**, erősen formalizált megközelítés, ahol a normaanyag részletesen meghatározza a tisztességes piaci magatartás kritériumait, és a végrehajtás intézményesített.

A lengyel és cseh példák e három ideáltípus között átmeneti pozíciót vesznek fel: a lengyel dokumentum különösen erős stakeholder megközelítéssel és vállalkozói kultúraépítés szemlélettel dolgozik, míg a cseh szöveg rövidebb, de több konkrét, tipikusan a tisztességtelen piaci gyakorlatra ad normatív válasz. A kulturális sajátosságokra vonatkozó kutatási kérdés a tanulmány alapján óvatosan, de érdemben megválaszolható. Igen, a különbségek mögött láthatóan nemcsak szerkesztési és terjedelmi eltérések állnak, hanem nemzeti karakterű intézményi tapasztalatok és szabályozási hagyományok is. A volt szocialista országok esetében különösen érzékelhető az a törekvés, hogy a piacgazdasági normarendet meg kell tanítani, stabilizálni kell, és az üzleti kapcsolatokban nagyobb hangsúlyt kap a kiszámíthatóság, a transzparencia és a visszaélések korlátozása, amely sokszor a tiltó/előíró jelleg erősödésében, illetve a jogkövetési hangsúlyokban érhető tetten. Ugyanakkor a szlovén példa azt is megmutatja, hogy a poszt-szocialista örökség nem egyetlen irányba determinál. Ahol az integritást és a vállalatirányítást sikerült rendszerré formálni, ott az etika inkább intézményesített kontroll- és megfelelési architektúraként jelenik meg, nem pedig pusztán fegyelmi-szankciós jogi alapú logikában. Mindezek alapján a kutatás összegzett tanulsága, hogy a kamarai etikai dokumentumok nemcsak tükrözik, hanem egyben alakítják is a vállalkozói kultúrát. Egyszerre jelölnék ki minimum-standardokat, adnak orientációt, és a formalizáltság fokától függően intézményesítik az érvényesítést. A különbségek pedig arra utalnak, hogy az üzleti etika akkor tud hatékony lenni, ha egyszerre képes értelmezhető értéknyelvet adni a vállalkozóknak (Miért éri meg tisztességesnek lenni?), és működtethető mechanizmusokat is kínál (Hogyan tegyem ezt a gyakorlatban, és mi történik, ha megszegik?). Ezáltal tud harmóniába kerülni – Gadamer alapján – a saját etikus és tisztességes vállalkozói értékteremtésre való igényünk és a környező reálgazdasági valóság feszültsége.

A vizsgált országok tanulságai alapján a javaslatok két pillérre építhetők: Elsőként a rendszerépítés és eszköztár szlovén mintázatára, valamint a kifelé kommunikált vállalkozói ethosz német mintázatára. A magyar rendszer erőssége már jelenleg is a magas formalizáltság és az eljárási-szankciós jogi keret. Ezért a fejlesztés nem elsősorban a még több szabály irányába mutat, hanem a működtethetőség és a társadalmi elfogadottság és az értékrenddel való azonosulás erősítése felé. Zárásként három külön fejleszthető területet azonosítottam.

- Rendszerépítő integritási eszköztár az etika mellé. A szlovén logika alapján érdemes a kamarai etikai elvárásokat eszközökkel kísérni. Egyszerűsített kkv-kompatibilis mintaszabályzatok, ellenőrzőlisták, összeférhetlenségi nyilatkozatminták, etikai dilemmatár anonimált esetekkel. Ez nem kiváltja, hanem életre hívja a normát.

- Külső kommunikáció és a reputációs ösztönzők megerősítése. A német példa erőssége, hogy az etikát identitásként és közösségi elvárásként mutatja be. A kamarai etika súlyát növeli, ha a vállalkozók nemcsak fegyelmi dokumentumként találkoznak vele, hanem egy világos narratívában, hogy mi a magyar vállalkozói értékteremtés etikája, amelyre büszkék vagyunk, hogyan volt jelen ez mindig a történelmünkben, és kik ebben a múlt vállalkozói példaképei.
- Egyetemi tudásbázis bevonása és folyamatos visszamérés. A lengyel mintázat alapján érdemes a kamarai üzleti etika fejlesztését részben kutatói együttműködésként is kezelni például hazai felsőoktatási partnereken keresztül és beépíteni a rendszeres felülvizsgálatot is például vállalkozói fókuszcsoportokon és etikai dilemmák gyakoriságainak felkutatásán keresztül.

Jegyzetek

- [1] Madarász, 2002.
- [2] Gadamer, 1984., p. 18.
- [3] Sossin & Smith, 2003
- [4] OECD, 2015.
- [5] Kaptein & Schwartz, 2008.
- [6] Jenkins, 2001.
- [7] Soulsby, Remisová, & Steger, 2021.
- [8] World Values Survey, 2023.
- [9] VoxEU, 2017.
- [10] Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit, 2021.
- [11] Sneider, 2019.
- [12] Kornai, 2003.
- [13] Zadroga, 2017.
- [14] Zadroga, 2017.
- [15] Európai Bizottság, 2016.
- [16] Clare, Sangokoya, Verhulst, & Young, 2016.
- [17] OECD, 2022.
- [18] The Government of the Republic of Slovenia, 2011.

Hivatkozások

- Chrzanowski, I. H. (2014.). Business ethics and social responsibility in the transition economies. *Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie*, 1(3.), 27-37. Forrás: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-2719-3276-year-2014-volume-32-issue-3-article-1937/c/1937-1745.pdf> Letöltés ideje:
- Clare, A., Sangokoya, D., Verhulst, S., & Young, A. (2016). *Open contracting and procurement in Slovakia - Establishing Trust in Government Through Open Data*. Forrás: <https://odim-pact.org/files/case-study-slovakia.pdf> Letöltés ideje:
- Európai Bizottság. (2016.). *Public procurement – Study on administrative capacity in the EU. Brüsszel*. Forrás: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/how/improving-investment/public-procurement/study/country_profile/sk.pdf Letöltés ideje:
- Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit. (2021). *Social Market Economy - The principles behind Germany's economic success*. Potsdam. Forrás: https://www.freiheit.org/sites/default/files/2023-09/2021_fnf-focus_a5_social_market_web_final_0.pdf Letöltés ideje:
- Gadamer, H.-G. (1984). *Igazság és Módszer*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Jenkins, R. (2001). *Corporate Codes of Conduct - Self-Regulation in a Global Economy*. New York: United Nations Research Institute for Social Development. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/31721102_Corporate_Codes_of_Conduct_Self-Regulation_in_a_Global_Economy_R_Jenkins Letöltés ideje:
- Kaptein, M., & Schwartz, M. S. (2008). The Effectiveness of Business Codes: A Critical Examination of Existing Studies and the Development of an Integrated Research Model. *Journal of Business Ethics*, 77(1), 111-127.
- Kornai, J. (2003). *Honesty and trust in the light of the post-socialist transition*. Budapest. Forrás: https://www.kornai-janos.hu/media/konyvek_cikkek/KornaiJanosEletmuve_Cikkek_0864.pdf Letöltés ideje:
- Madarász, A. (2002). *Gazdaságelméleti olvasmányok 1. - Alapművek, alapirányzatok*. Budapest: Aula Kiadó.
- OECD (2015). *Industry Self Regulation: Role and Use in Supporting Consumer Interests*. *OECD Digital Economy Papers*, 1(247).
- OECD (2022). *Integrity Review of the Slovak Republic*. New York. Forrás: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/03/oecd-integrity-review-of-the-slovak-republic_70043442/45bd4657-en.pdf Letöltés ideje:
- Sneider, B. (2019). *Unethical Behavior and Business Culture: A Case for Business Ethics in Hungary*. Budapest. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/342378737_Unethical_Behavior_and_Business_Culture_A_Case_for_Business_Ethics_in_Hungary Letöltés ideje:

- Sossin, L., & Smith, C. W. (2003). Hard Choices and Soft Law: Ethical Codes, Policy Guidelines and the Role of the Courts in Regulating Government. *Alberta Law Review*, 40(1), 867-893.
- Soulsby, A., Remisová, A., & Steger, T. (2021). Management and Business Ethics in Central and Eastern Europe: Introduction to Special Issue. *Journal of Business Ethics*, 174(1), 739-746.
- The Government of the Republic of Slovenia (2011). *Integrity and Prevention of Corruption Act*. Ljubjana, Szlovénia. Forrás: <https://www.kpk-rs.si/storage/uploads/ebff0bca-a7d3-401f-b0a9-28aa1ff9c2bf/ZintPK-ENG.pdf> Letöltés ideje:
- VoxEU (2017). *Ordoliberalism: A German oddity?* London: CEPR Press.
- World Values Survey (2023). *Inglehart–Welzel Cultural Map*. Forrás: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp> Letöltés ideje:
- Zadroga, A. (2017). Business Ethics in Poland: A metatheoretical analysis. *Ethics in Economic Life*, 20(8), 19-32.